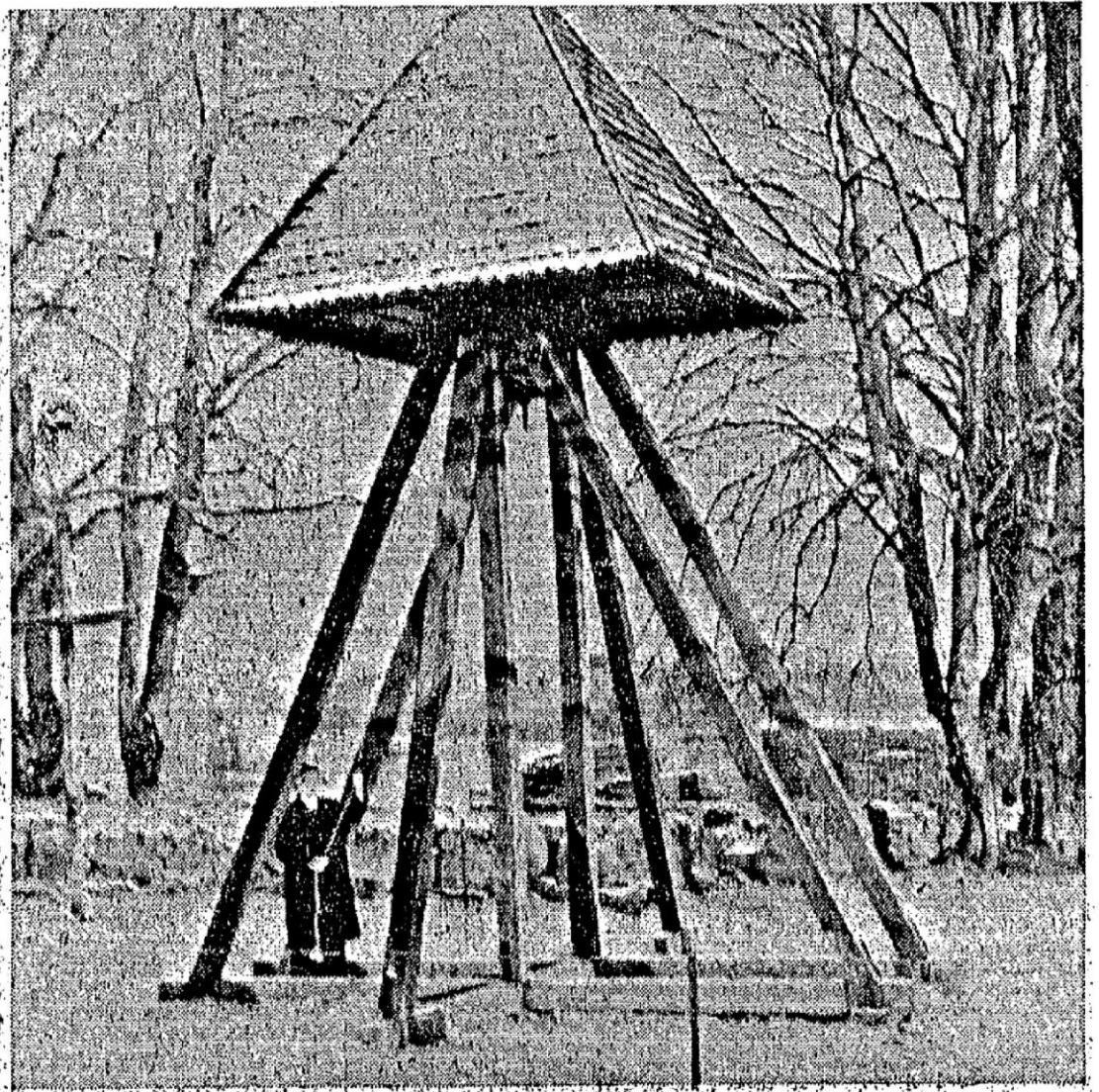

Bergstena kyrka

"Nu ringen det samman till högmässa i Guds kyrka"

BERGSTENA KYRKA

Kyrkan i Bergstena byggdes antagligen under tidig medeltid, kanske på 1200-talet. Däröfver finnas dock inga säkra uppgifter. Kyrkan var uppförd i s. k. skalmursteknik. Ytter- och innersidor av de tjocka murarna voro byggda av större gråstensblock och mellanrummet utfyllt med kullersten. Ingen avbildning finns bevarad, men om man betraktar kyrkoruinen och forskar i skrifterna, kan man ändå få en god föreställning om hur sockentemplet såg ut.

Den första skriftliga uppgiften står att läsa i Skara stifts kyrkliga jordebok av år 1540: "Bergstena kyrkies vpörd. Torsten ibidem:

Murresterna visa tydligt den gamla kyrkans storlek och läge.

smör 4 pund, malt 1/2 tunna, haffra 1/2 tunna, daxwerke 4, försl. 1. Item 3 qwernaströma: 4 skeling hwar therä."

Detta betyder, att en man som hette Torsten i Bergstena arrenderade kyrkans jord och betalade arrendet in natura. Kyrkan ägde vid denna tid vattenfallen vid Tåsjöns utflöde, och de tre kvarnarna där betalade vardera fyra skilling i arrende.

Den enda utförligare beskrivningen över Bergstena kyrka författades 1829 av kyrkoherde Nordahl i Lena:

"Inga gamla handlingar finnas, som upplysa om tiden, då Bergstena av gråstensberg uppförda kyrka blivit byggd, men en Series Pastorum giver tillkänna, att redan 1631 (säkert skrivfel, Warholm uppger 1330!) var en pastor vid namn Olaus Petri antea Canonicus Scarensis ad Praebendam S:t Nicolai, Hedenbo dictam, härstädes antecknad.

Bergstena kyrka med särskild klockstapel, varuti hänger en klocka med munkstil omkring, dock utan årtal (fel igen!) Kyrkans innarede och målning är nästan lika med Lenas. På predikstolen finnes timglas.

En stor förgylld silverkalk är skänkt av assessorn Simmingsköld 1778 samt en stor paten med lövverk, varpå årtalet 1746 finnes graverat. En liten oförgylld kalk med paten. En oblatask av elfenben, en av trä.

En familjegrav under golvet i koret.

Ett sädesmagasin under läktaren i kyrkan med låsar och gångjärn inrättade under nuvarande pastors tid."

Enligt en annan källa fanns i kyrkan en minnesvård över ägaren till Kolbäcks säteri, assessor M. Simmingsköld, upprest av dess lantbönder" efter hans död 1779.

Vad kyrkans inre beträffar, finnas några inventarieförteckningar från skilda tider. I den äldsta, från 1583, omtalas följande:

"Kalck 1 ste, Patina, 1 ste (vägande tillsammans 21 1/2 lod), Messchakel 1 ste, Messeserck 1 ste, Klocker 1 ste, Primklocker 1 ste, Böcker 1 ste."

Hur en primklocka användes, kan man ännu se i katolska kyrkor. I den ringen man för att angiva olika delar av mässan.

I Skara stiftsbok, skriven 1688 av biskop Haqvinus Spegel, nämnes bl. a. "1 Messesärk, 1 Messchake, 1 Kalck och Paten, 1 Oblatask, 1

gammalt Altarkläde af brun lärft, 2 Flaskor att förvara vin, 2 Handkläde, 1 Psalmbok, 1 Kalckkläde, 1 lärft duk på Qvinnoaltaret, 1 rödt altarkläde, 1 kläde på altaret af broderat kammerduk, 1 d:o på Qvinnoaltaret."

En intressant uppgift är "Qvinnoaltaret". Ett sådant från Angereds kyrka finns bevarat på Göteborgs museum, om detta skriver F. Wildte: "Det utgöres av en målad träskiva, som förr plögade uppsättas såsom ett altare. På detta brukade barnaföderskor vid kyrktagning ställa sina offergåvor, bestående av kakor, ostar o. d. Bildframställningen visar två kvinnor stående vid sidan av ett bord, på vilket lagts fyra runda bröd och en fyrkantig ost av en typ, som brukas i Västergötland."

Nästa fullständiga inventarieförteckning upprättades 1808, och i denna finns åtskilligt av intresse.

1 Kalk, förgylld med Paten. 1 d:o mindre med oförgylld d:o. 1 Oblatask av elfenben. Mässingsaln. 1 stor ringklocka i stapeln. 1 dopskål av tenn. 1 mässhake med guldgalon. 1 d:o, gammal, oduglig. 1 skjorta med band. 1 rött altarkläde. 1 vitt d:o. 1 liten kalkduk av silke. 1 bårkläde. 1 oblatask av trä. 1 penninghåv. 1 stöt. 1 nummer-tavla med nummer. 1 gammal d:o. 1 skrin med lås. 1 d:o väl järnbeslaget med tre låsar. 1 timglas. 1 skamstock. 2 stora likbårar och 2 mindre d:o. Konung Carl XII:s bibel. 1 psalmbok, 1 handbok, 2 förordningsböcker. Kyrkoböcker fr. o. m. 1705. Förteckningen kompletteras av en som gjordes 20 år senare, och där nämnes 1 skampall, 1 straffstock samt brandutrustning, bestående av brandhakar, svabbar, kopparsprutor, läderämbar och ett par stegar. Egendomligt nog finnas inga ljusstakar eller ljuskronor medtagna. Enligt uppgift fördes en av Bergstena kyrka ljuskronor till Lena. Likaså bortglömdes dopfunt, som antagligen funnits. Så skedde ibland vid inventeringar.

Patenen skänktes 1746 av Luth och Simming, kalken 1778 av assessor Simmingsköld ensam. Bibeln har en inskription av biskop Jesper Svedberg, daterad 1709. Dessa föremål finnas nu i Lena.

Den stöt som nämnes, var säkerligen redskapet som "kyrkestöten" använde sig av, då han under långa predikningar såg till, att ingen av åhörarna somnade i sin bänk. Om någon började nicka eller om ljudliga snarkningar störde omgivningen, smög sig kyrkstöten ditåt och gav syndaren en puff med staven, så att han hastigt vaknade.

* finns nu i Tullstads kyrka

De vackra nattvardskärlen från Bergstena kyrka.

Skampallen och straffstocken berätta om straff, som nog kunde lämna spår efter sig i sinnet. Säkert kändes det på att sitta framför kyrkdörren med fötterna fastskruvade i en kluven stock, då söckenborna samlades till gudstjänst. Straffet var nog inte så sällsynt. I protokoll från 1758 nämnes: "Som en del av gossarna, såväl i Lena, Bergstena som Fullestad, tvärt emot mångfaldiga förmaningar och varningar

fortfarande intränga sig antingen i stolarna eller uppträda på läktaren och föröva stim och skvaller, blev beslutet om böter. Om förseelsen upprepas, skall den skyldige sitta en söndag i straffstocken utanför kyrkan. Kyrkvårdarna skola noga efter sådana gossar insmyga sig på läktaren, och de böra dem i koret framhava och strax dem till präst namngiva och annotera."

Om en bonde från Gallås antecknas i början av 1800-talet, att han undergått alla varningsgrader för fylleri och fått stockstraff för fjärde resan.

För övrigt ge protokoll av skilda slag små glimtar av kyrkans utseende. 1699 förbättrades kyrkan med nya stolar och ny läktare, och golvet lagades. 1705 antecknades, "att sockenmännen i Bergstena böra vara lika delaktiga i kyrkotakets vidmakthållande å bägge sidor. Men vilja de där nu ej förlikas med godo, måste värdslig lag slita trätan." 1754 påmindes om vitmening av kyrkan "som invärtes är vacker och väl beprydd men utan mycket illa åtgången," varefter man beslöt inköpa kalk, "att hon må bliva hederligare."

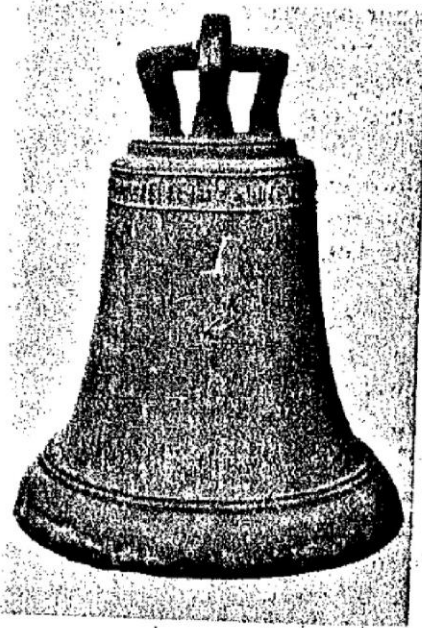
1759 anmärktes på att prästen ingen plats hade, där han kunde ta på och av mässekläderna, utan han fick göra detta i hela församlingens åsyn. Det skulle bli alltför dyrt att bygga till en sakristia av sten, men istället beslöts "det kyrkovårdarna ofördröjligen på kyrkans bekostnad skulle ombesörja sådan stol som i Lena moderkyrka mellan predikstolen och främre gaveln är uppbyggd och skall i Bergstena kyrka upprättas." Detta tillbygge kallades sedan "skrubben."

1793 blev bänk nummer 10 tilldelad nybyggena Hallavadet och Kvarnbacken; både på mans- och kvinnosida.

1795. "Som Herr Överstelöjtnanten Gyllenhaal lovat skänka kyrkan en ekekubb till offerstock, kommer densamma i den gamlas ställe, vederbörligen beslagen, att uppsättas."

Under de sista 50 åren kyrkan fanns till, förekommo ofta små reparationer. 1795 satte man in ett nytt fönster på östra gaveln av kyrkvinden och något senare lät man göra en lucka på västra gaveln, för att man bättre skulle kunna hålla kyrktaket innantill fritt från snö. Taket reparerades, lås rättades till, golvet lagades, porten likaså. 1810 beslöt man göra en vinkällare i kyrkan. 1815 rödfärgades kyrkgavlarna, och porten rappades. Trots denna tillsyn klagades 1834 över takdroppet, särskilt över altaret.

* målad av Delloff Ross.

*Bergstena gamla kyrkklocka.
Foto ATA.*

Ute på kyrkogården stod klockstapeln, rödmålad och inklädd med bräder. 1795 saknade den luckor, och för att hindra snö och regn att slå in, lät man göra nya sådana.

Kyrkoherde Nordahls inledningsvis nämnda beskrivning tyder på, att han aldrig varit uppe i stapeln och granskat klockan närmare. Den har på sidan ett gjutarmärke och på halsen en latinsk minuskelinskrift av följande lydelse: "ANNO DOMINO MILLESIMO QVARTESIMO QVADRIGESIMO NONO." Alltså tillverkades den 1449. Då Bergstena kyrka revs, fördes klockan till Lena. 1902 sändes den till Bergholts klockgjuteri i Stockholm för att gjutas om, emedan den fått en spricka. Då klockan hade betydande antikvitetsvärde, övertogs den istället av Statens historiska museum, där den nu förvaras. Klockan vägde 308 kg, och församlingen fick 462 kr i ersättning.

Nu kunna vi vara glada, att klockan räddades från nedsmältning. I många århundraden har den kallat till gudstjänster av alla slag, klämtat vid begravningar och jämrat sig i timslånga konungaringningar.

Varnat har den gjort, då fiender närmat sig och brandrök stigit mot skyn. Och med undran lyssnade småbarnen, då farfar berättade, att när klockan ringde för första gången, kastade jätten en stor sten mot henne.

Vad själva kyrkogården beträffar, så blevo bergstenaborna 1710 "allvarligen tillsagda att låta reparera den fördärvade kyrkobalken, så fram de tingscitation och plikt undvika ville."

Kyrkogården snyggades upp 1756, då sockenmännen planterade träd omkring kyrkovallen, var och en vid sin kyrkobalk. Det är väl dessa träd som delvis ännu stå kvar. Det visade sig dock vara svårt att hålla de nyplanterade träden i stånd, ty somliga sockenbor hade getter som sprungo lösa utan vallgång och förstörde planteringar både på kyrkogården och annorstädes.

Följande år beslöts, att kyrkobalkarna, som förut varit av trä, nu skulle byggas av sten. Detta blev ett drygt arbete, och vid visitationer och på stämmor klagades över sockenbornas försumlighet. Ännu 50 år senare voro balkarna inte färdiga, men en del sten var frankörd, och Måns Andersson i Starabo utsågs till förman. Den som inte skickade dugligt arbetsfolk skulle få betala för en annan, som lejts i stället.

Klockaren slog gräset ute på kyrkogården, och höet användes till foder åt kyrkoherdens häst, då det var gudstjänst. Högrständsbegravingar hade tidigt ägt rum på kyrkogården. Vid en gravöppning 1779 fann man här ett fem eller sex tum brett och högt silverkors samt en guldring.

Vid murens öppning mot landsvägen stod en portal, som enligt muntlig uppgift fanns kvar ännu på 1870-talet. Den bestod av två i marken nedsatta stockar eller plankor med en däröver tvärgående stock, vars ändar sköto ut ett stycke.

FÖRNEDRINGENS TID

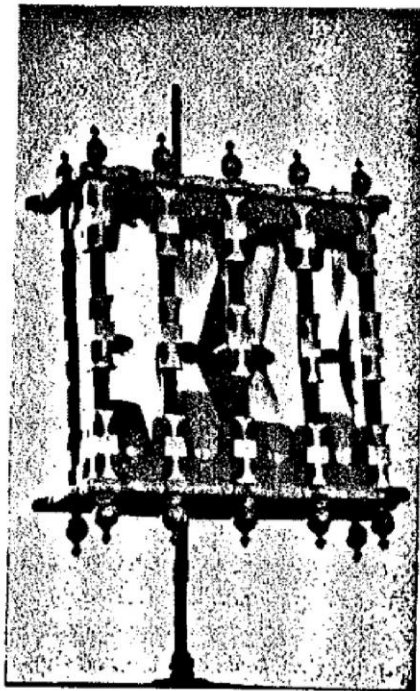
De små kyrkorna i Bergstena, Lena och Fullestad voro alla i dåligt skick, och eftersom socknarnas folkmängd växte, blev det trångt om utrymmet i bänkarna. Vid en visitation 1808 väckte major von Menzer förslag om sammanbyggnad av kyrkorna "i en framtid, då man hunnit till slutet av nu så allmänt tryckande bördor. Frågan fanns billig i anseende till socknarnas läge, och ingen motsägelse för närvarande hördes."

Beslut fattades 1817, och två år senare gav Kungl. Maj:t sitt tillstånd till att de tre socknarna sammanbyggde sina gudstjänstlokaler "till en enda ljus och rymlig kyrka." Eftersom större delen av församlingsmedlemmarna voro stadda i djup fattigdom och till stor del utgjordes av utarmade frälsebönder under Kolbäcks och Lagmansholms säterier, begärde man att få taga upp kollekt i rikets kyrkor.

Beslutets verkställande dröjde dock, ty en tvist uppstod om var den nya kyrkan skulle placeras. En del av Lena och hela Bergstena sockens invånare ville, att platsen skulle bli Östads gästgivaregård, medan övriga delen av Lenas och alla Fullestads invånare ville bygga på södra Heden i Lena. (Lustigt nog har denna tvist gett lokal förankring åt en vandringsägen. 1944 berättade en gammal man i Bergstena följande: "Då de skulle bygga kyrka i Lena tänkte de först ha henne på Heden. Men allt vad de byggde på dagen rev trollen ned på natten. Då spände de ett par oxar för en stock och lät dem gå vart de ville. De stannade där kyrkan nu står, och där var det ingen som ofredade bygget.")

Först 1835 sattes kyrkobygget igång, och 1837 kunde den nya kyrkan i Lena invigas. Dit överflyttades en del av Bergstena kyrkas inventarier.

Att Bergstena kyrka nu förstördes, får antagligen till stor del föras på fattigdomens skuldkonto. Bönderna och torparna i socknen hade

*Timglasen från Bergstena
pryda nu predikstolen i Lena
kyrka.*

inte råd att underhålla två kyrkor, och församlingen behövde det lilla tillskott i nybyggnadskostnaderna, som den gamla kyrkans försäljning kunde inbringa. Till att börja med protesterade kapten von Mentzer på Kolbäck mot kyrkans rivning. På en kyrkostämma 1837 föreslog han, att socknen skulle lösa in byggnaden och använda den till sockenmagasin, skola e. d. Bönderna vägrade och föredrogo enhälligt försäljning till rivning. Vid omröstning hade Mentzer fler röster än bergstenaborna, men vid votering med de närvarande från hela pastoratet hade Mentzer 12 1/2 röster mot pastoratets 14 1/2. Försäljningen trumfades igenom trots protester.

Bergstena kyrka och klockstapel såldes till kapten Mentzer, och han betalade med en revers utan borgensförbindelser, utskriven den 6 mars 1843 och lydande på 200 Rdr Rglds.

På grund av bygget i Lena var kyrkokassan tom, men Mentzer dröjde i det längsta att betala. 1845 överlämnade pastor Djurberg

vården av pastoratet till tillförordnade v. pastorn, komminister Lindström, och protokollen berätta:

"Pastor Djurberg anmälde, att han flera gånger avfordrat herr kapten Carl von Mentzer de 200 Riksdaler, som utgjorde köpeskillingen för Bergstena gamla kyrka och alltid erhållit löfte om snar likvid, vilket dock ännu icke skett."

V. pastor anmodades "att skyndsamt dessa medel indriva och därigenom kyrkans skuld minska" och i protokoll från 1845, då han överlämnade vården av pastoratet till v. pastor S. Kyllander, framgår, att han lyckats: "En fordran för kapten Mentzers inköp av Bergstena kyrka har nu blivit till komminister Lindström överlämnad jämte 2 år och 8 månaders ränta."

Så revs kyrkan någon gång på 1840-talet. Mentzer behövde vid denna tid göra stora reparationer och ombyggnader på Kolbäck, och eftersom han var mycket rädd om sin skog, passade det honom utmärkt att taga både sten och trävirke från kyrkan. På Kolbäck byggdes en ny ladugård, en ny ekonomibyggnad tillbyggdes väster om mangårdsbyggnaden, och den gamla källaren reparerades. På dessa platser kan man finna material från kyrkan.

Det berättas, att då Kolbäcks dagsverkare revo kyrkan och bröto sönder predikstolen, kom en av dem ut med famnen full av granna bilder. Mentzer som stod där, frågade: "Hur tror du det går med dig, när du behandlar änglar på så vis?" Torparen svarade: "Med mig går det nog bra, för jag gör detta på befallning. Det blir värre för Hans Nåd!"

Delar av predikstolen lågo sedan på en vind på Kolbäck. Torparna togo hem änglar, utskurna i trä som barnen fingo leka med.

Länge stodo betydande rester av kyrkväggarna kvar, men undan för undan minskades de genom stenbrytning, och i slutet av 1800-talet var förödelsen fullständig. Ända fram till mitten av 1900-talet användes ruinen som avstjälpningsplats, och ett magasin på den intilliggande gården byggdes så nära, att det inkräktade på den vigda jorden.

Kyrkogården, som användes flera år efter kyrkans rasering, fick förfalla, och en tid arrenderades den ut för två riksdaler om året, så att korna fingo beta av det feta gräset på gravarna.

Fr. Bergstena av Filip Ryttar.

